

CHABADA, Michal: *Prirodzený zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014. 106 s. ISBN 978-80-223-3524-9

Pojem prirodzeného zákona patrí medzi tie filozofické problémy či témy, ktoré si svojich záujemcov, nadšených obhajovateľov a rovnako intenzívne motivovaných nepriateľov nachádzajú naprieč dejinami filozofického myslenia. Michal Chabada predkladá síce útlú publikáciu na uvedenú tému, no už na začiatku recenzie možno povedať, že v našom kultúrnom prostredí nanajvýš potrebnú.

Od začiatku vovádza čitateľa do referenčného rámca svojho bádania a darí sa mu udržať záujemcu o danú problematiku v línii monotematického skúmania. Text sprevádza čitateľa predovšetkým stredovekými diskusiami na túto tému, nevybočuje pomimo hlavného ideového toku a drží sa mienkotvorných mysliteľov, ktorí spájajú antické dedičstvo s kresťanskou kultúrou. Jadro knihy tvorí analýza chápania prirodzeného zákona u štyroch najvýraznejších stredovekých autorov: Alberta Veľkého, Tomáša Akvinského, Jána Dunska Scota a Viliama Ockhama. Táto štvorica zároveň reflektuje rozčesnutie stredovekej filozofie na dva tábory, v ktorých mala koncepcia prirodzeného zákona odlišné interpretácie a tiež miesto. Publikácia nie je užitočná len týmto zúžením a čitateľsky priaznivým podaním stredovekej diskusie na danú tému a súvisiacich problémov, ako je napr. povaha prirodzenosti človeka, užitočná je doslovne tým, čo je v jej názve: širšia dejinno-filozofická perspektíva. Nejde len o spojenie antického dedičstva a kresťanskej kultúry. V dnešnej dobe, ktorá je bohatá na publikácie oslavného či zatracujúceho charakteru o jednej alebo druhej epoche, odráža Chabadova kniha úsilie ukázať antiku ako niečo, čo inšpiruje stredovek. Ten však tiež nebol monoblokom, ale charakterizoval ho pluralizmus a aj to inšpirovalo novovek. Hneď na úvodných stranách načrtáva autor otázky, ktoré uvedenú tému robia aktuálnou v každej epoche. Čo je ľudská prirodzenosť a ak je nemenná, čo z toho vyplýva? Ak je naopak premenlivá, kde sú limity modifikácií? Nemenej aktuálnou práve v našom prostredí je aj posledná z otázok: Do akej miery je biologicko-sexuálna podmienenosť človeka konštitutívna pre chápanie prirodzenosti? (s. 15)

Chabada ako prekladateľ a znalec stredovekej filozofie¹ sumarizuje v prvej časti svojho textu antické a staršie kresťanské pramene k danej téme.

¹ K uvedenému stačí uviesť najnovšie publikácie: CHABADA, Michal: *Kapitoly z dejín stredovekej filozofie I : Kresťanský starovek*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014; CHABADA, Michal: *Úvod do čítania Jána Dunska Scota*. Ružomberok : Verbum, 2012.

Scholastická teória prirodzenosti a prirodzeného zákona nevyrastá na zelenej lúke a autor nás systematicky sprevádza dejinno-filozofickou diskusiou. Vovádza čitateľa do témy predložením analýzy pojmov, ktoré s prirodzeným zákonom súvisia, ako je napr. ľudská prirodzenosť či príroda. Od používania pojmov v prirodzenom jazyku v predfilozofickom a praktickom živote autorova analýza smeruje k pertraktovaniu antickej diskusie. Tá ako prvá uvedenú tému zákona problematizuje otázkami, ktoré sa pýtajú na povahu ľudskej prirodzenosti. Antická reflexia problému ukazuje ten istý problém s témou, ktorý máme i dnes. Pojem prirodzenosti je mnohohznačný a aj napriek podobnosti jeho výmerov označuje mnohé. Už v antike sú anticipované viaceré chápania prirodzenosti a Chabada uvádza tri jednoduché základné orientácie. Prirodzenosť je buď niečo statické, nemenné a zviazané s esenciou, ktorej centrálnu funkciu nájdeme v každej podobe esencializmu. Druhý, konštruktivistický postoj odmieta také chápanie, ktoré by „zabetónovalo“ pojem a znemožnilo jeho dejinno-kultúrno-spoločenskú zmenu. Tretí, umiernený dynamický názor chápe prirodzenosť ako definovanú hlavnými črtami, „avšak je otvorená pre ďalšie kultivácie a odlišné dejinno-sociálne realizácie“ (s. 15).

Tieto myšlienky, ktoré presakujú v dnešných diskusiách, nájdeme anticipované už v dielach gréckej kultúry, ale predovšetkým v odkaze Platóna, Aristotela a neskoršej antickej filozofie. Pre scholastickú diskusiu sú smerodajné myšlienky Platónovho božského tvorcu, ktorý vtlača matematicky presnú štruktúru svetu a človek je schopný túto inteligibilnú štruktúru poznať. Echo tejto myšlienky nachádzame v každom systéme, ktorý nechápe svet ako výsledok náhody, ale ako taký, ktorý má svoj plán a tento plán je pre človeka poznateľný. Nemožno azda dostatočne zdôrazniť, aká smerodajná je táto myšlienka pre antickú filozofiu i kresťanskú kultúru, a to bez jej pozitívneho či negatívneho zhodnotenia, ktoré autor diplomaticky obchádza a necháva na premyslenie každému záujemcovi.

Od Aristotela dedí neskoršia filozofická tradícia nemenej dôležitú myšlienku, ktorá je prirodzeným dôsledkom odlišne motivovanej metafyziky. Pre Aristotela je prirodzenosť zviazaná s formou veci, ktorá však nie je individuálna, ale individuá „ju majú spoločnú s inými“ (s. 21). S tým súvisí aj to, ako k pojmu prirodzenosti dospievame, a to poznávaním vonkajších spoločných znakov.

Chabada si vo svojej analýze problému všima a akcentuje veľmi podstatný znak, ktorý viedol k variáciám chápania pojmu prirodzenosť. Zatiaľ čo pre Platóna a Aristotela je prirodzenosť človeka zviazaná s témou prirodzenosti človeka ako spoločenského tvora žijúceho v polis, pád tohto sociálno-politického momentu ovplyvnil hľadanie nového ukotvenia pojmu prirodzenosť. Pojem prirodzeného zákona je implantovaný do témy večného zákona. Cnostný človek je ten, „kto sa riadi prirodzeným zákonom, pripodobňuje sa Logu, žije v súlade s jeho riadením“ (s. 23).

Teória prirodzeného zákona v scholastickej filozofii by nebola úplná bez prezentácie vplyvu a myšlienok Augustína. Jeho vplyv tvaroval podobu scholastickej filozofie rovnako ako odkaz Platóna, Aristotela, či odkaz stoikov. Autor v krátkosti predstavil tie myšlienky, ktoré výrazne ovplyvnili a dodnes

ovplyvňujú kresťanské či konzervatívne uvažovanie (nech pod tým pojmom chápeme nateraz čokoľvek) o prirodzenom zákone. V Augustínovom diele si všíma spojenie myšlienky zákona „s ideou svetového poriadku, na ktorého ontologicko-axiologickom vrchole sa nachádza Boh“ (s. 24). V takto hierarchizovanom modeli sveta Boh je nielen základom a jeho tvorcom, ale aj cieľom pre svoju hierarchickú dokonalosť, ktorou priťahuje rozumného tvora. Autor nepredstavuje Augustínovu teóriu v povrchnom prvoplánovom načrtnutí. Všíma si nielen staršie antické vplyvy, ale predovšetkým ambíciu kombinovať pojem zákona s myšlienkou Božej milosti a pojem vôle, čo je pre neskoršiu scholastickú diskusiu kľúčovým bodom. Večný zákon je pre Augustína totožný s Božím rozumom a vďaka rozumu ho poznávame a pomocou svedomia sa podľa poznania zákona rozhodujeme. Ortodoxia ovplyvňuje ortopraxiu. Okrem toho si však Chabada všíma aj osobnostný posun kresťanského mysliteľa, ktorý sa prejavuje v jeho neskoršom diele a ktorý výrazne ovplyvňuje tradíciu konzervatívnej a náboženskej etiky. V neskoršom období dáva Augustín dôraz na význam Božej milosti a minimalizuje tým význam ľudských aktivít, ktoré vedú k blaženosti či reflektujú nejaký ideál cnostného života. Augustín maximalizuje význam Božej milosti a „opúšťa klasickú antickú etiku, v ktorej je zdôrazňovaná funkcia umu a permanentnej práce na sebe“ (s. 27).

Predstavenie scholastických teórií prirodzeného zákona začína autor konceptom Alberta Veľkého. Aj keď je často synonymom stredovekej filozofie a scholastiky Tomáš Akvinský, Chabada hneď v úvode tretej kapitoly uvádza, prečo je potrebné začať Albertom. Jeho chápanie prirodzeného zákona súvisí s tým, ako chápeme prirodzenosť. Je jasné, že s Albertovým dielom sa do scholastickej filozofie dostávajú postuláty aristotelizmu, dôraz na skúsenosť i rozum. „Rozum je formou človeka a súčasne pôvodcom slobodného ľudského konania.“ (s. 30) Okrem toho v jeho diele nachádzame aj staršie augustínovské a stoické axiomy spojenia večného zákona s prirodzeným zákonom, čo spoznávame a na čom participujeme rozumom. Zaujímavosťou, ku ktorej nás autor pri analýze prvého dominikána požíva, je Albertovo uvažovanie o univerzálnosti obsahov prirodzeného zákona. Čo všetko vlastne prirodzený zákon prikazuje? A práve v konkretizovaní toho, čo prirodzený zákon v praxi znamená, je Albertovo miesto. Autor zdôrazňuje, že čím je pre Alberta nejaká norma všeobecnejšia, „tým viac patrí k prirodzenému zákonu“ (s. 32).

Ďalším autorom, ktorému Chabada venuje patričný rozsah vo svojej publikácii, je Tomáš Akvinský. Učebný text je však typ publikácie, ktorá má nielen objasniť, ale aj napomôcť pochopenie vzájomných vzťahov a odkázať záujemcu na hlbšie čítanie zdrojovej literatúry. Možno dodať, že táto požiadavka je uspokojivo splnená. Hlavným zámerom podkapitoly, v ktorej sa venuje Akvinskému, je po všeobecnejších a známejších informáciách z jeho etického myslenia zamerať sa na hierarchickú štruktúru rôznych typov zákonov. Rôzne druhy zákonov nemožno osvetliť bez uchopenia toho, čo je pre etiku u Akvinského podstatné a čo ukazuje jeho zakotvenie v tradícii. To je súvislosť a vnútorná dynamika rozumu a vôle. Vôľa je nasmerovaná na cieľ, ktorý rozum chápe a predkladá vôli ako žiaduci. „Preto medzi rozumom a vôľou vládne

akési vzájomné prenikanie či reciprocita: rozum ukazuje a prebúdza vo vôli chcenie, no i vôľa tým, že žiada, hýbe rozum k ďalšiemu poznaniu“ (s. 37).

V Akvinského skúmaní zákona možno vybadať echo Platónovej otázky, či je zákon dobrý preto, že je chcený, alebo je chcený, pretože je dobrý, pretože prikazuje niečo dobré. Práve uvedenými informáciami, súvislosťami a pod. sa autorovi publikácie darí ukázať, nakoľko sú uvedené epochy blízke a zároveň tiež originálne. Okrem iných znakov zákona, ktorým sa v tomto texte autor detailne venuje, je kľúčové vyzdvihnúť práve tento problém. Odlišné odpovede na uvedenú otázku zrkadlia pluralistický filozofický postoj a odlišnosť medzi dominikánskou a františkánskou scholastickou tradíciou.

Autor postupne sprevádza čitateľa štyrmi druhmi zákona: večným, prirodzeným, ľudským a Božím. Tu sa obmedzíme iba na prvé dva. Pre dejinno-filozofickú perspektívu je kľúčovým predovšetkým vzťah vzájomného vyplývania či vzťahov a súvislostí medzi týmito zákonmi. Večný zákon je pre Akvinského koncepciu prirodzeného zákona ideovým základom a Chabada ponúka interpretáciu večného zákona podľa Akvinského ako „posledné metafyzické a racionálne vysvetlenie reality“ (s. 41). Logicky na to nadväzuje definícia prirodzeného zákona, ktorú autor cituje celú od Tomáša: „Prirodzený zákon nie je nič iné ako účasť rozumového tvora na večnom zákone.“ (s. 42) Tak ako teoretický rozum poznáva prvé princípy správneho myslenia, tak praktický rozum poznáva príkazy prirodzeného zákona. Konanie, ktoré označujeme ako dobré, potom sleduje túto líniu cesty správneho poznania a túženia po jednoznačne chápanom a prirodzeným zákonom artikulovanom dobre.

Obsah prirodzeného zákona súvisí s prirodzenosťou ako takou a s aktualizovaním tých sklonov, ktoré vyplývajú z nemennej prirodzenosti. Tak je prvým sklonom či zákonom v prirodzenom zákone sebazáchova, čo zakladá ochranu svojho, ale i cudzieho života. Druhým elementárnym sklonom je prokreatívny rozmer živých bytostí. Z rozumového pochopenia tohto sklonu, ktorý definuje ľudskú prirodzenosť ako živého tvora, „vyplývajú všetky príkazy týkajúce sa sexuálneho a rodinného života“ (s. 46). Posledným sklonom, ktorý obzvlášť súvisí s prirodzenosťou človeka a ako červená niť spája antiku, stredovek so súčasnosťou, je spoločenskosť človeka. Správne konanie je potom vždy také, v ktorom sa sledujú pravidlá praktického rozumu, ktorý poznáva prirodzený zákon. Na uvedené problémy reaguje autor najmä v záverečných kapitolách, ktoré reflektujú cieľ jeho publikácie – ukázať širšiu dejinno-filozofickú perspektívu.

Preskakujúc v tejto recenzii zvyšné typy zákonov, ľudský a Boží, pričom Boží zákon predstavuje azda jednu z najzaujímavejších tém vzťahu rozumu a viery, ktorým sa Chabada podrobne venuje, hodno zdôrazniť autorov záver k časti o Tomášovi. Teória prirodzeného zákona, a to nielen pre Akvinského, ale možno dodať, že aj pre ostatných autorov, „spočíva v korelácii medzi ontológiou, teológiou a epistemológiou“ (s. 55). Vo vzťahu k Akvinskému a k prirodzenému zákonu existuje veľké množstvo sekundárnej literatúry, ktorá stojí, no niekedy tiež padá na aristotelovsko-tomistickej autorite. Aj keď v Chabadovom diele nenájdeme odkazy na jedného z najväčších anglofónnych

obhajcov iusnaturalnej teórie, Johna Finnisa, práve uvedený názor o vzájomnej súvislosti filozofických disciplín i autorovo skúmanie ukazuje odlišný zámer jeho publikácie. Cieľom nie je argumentovať primárne v prospech tej alebo onej teórie prirodzeného zákona, ale ukázať vnútornú súvislosť medzi metafyzikou, epistemológiou, etikou a v prípade scholastickej filozofie aj teológiou. A možno dodať, že práve konfrontácia s empiriou je pre niektoré dnešné apologetické práce prirodzeno-právnej teórie kameňom úrazu, ktorému sa Chabada dejinno-filozoficky zameraným skúmaním úspešne vyhýba.

Ďalej sa autor zameriava na druhú skupinu autorov, na predstaviteľov stredovekej františkánskej filozofie, na Jána Dunsu Scota a Viliama Ockhama.

S Jánom Dunsom Scotom, ktorému sa dlhodobo venuje,² prichádza do problematiky prirodzeného zákona zmena smeru vo filozofickom uvažovaní a autor ju čitateľovi patrične zdôrazňuje. Pre dejinno-filozofickú perspektívu je táto zmena podstatná, a to aj napriek tomu, že advokáti prirodzeno-právnej teórie v kresťansky motivovaných etikách nezriedka na nehomogénnosť stredovekých koncepcií zabúdajú. Práve preto sa autor usiluje predísť tejto chybe.

Aj tu ukazuje, aká kľúčová je metafyzika a epistemológia pre teologické uvažovanie o prirodzenom zákone. Je však nevyhnutné upozorniť, že to je u predstaviteľa františkánskej filozofie v niektorých otázkach odlišné ako u Akvinského. Scotove východiská (napr. analýza pojmu kontingencia) a závery prinášajú inú paradigmu, ako je aristotelovsko-tomistická. Pre neho je „práve vôľa, a nie rozum, racionálnou mohúcnosťou vo vlastnom zmysle slova“ (s. 58). Chabada veľmi disciplinovane interpretuje čitateľovi kľúčový rozdiel medzi dvoma mohúcnosťami – intelektom a vôľou. Na tomto formálnom rozdieli stojí aj odlišnosť chápania prirodzeného zákona. Vôľa je dobrá, slobodná sama osebe a sebaurčuje sa, čo je myšlienka, ktorá sa od Scota tiahne cez Suáreza až ku Kantovi. Zaujímavým momentom františkánovho riešenia slobodnej vôle je spojenie chcenia s ideou slobodnej voľby. Nie každá voľba dobrého je zároveň i slobodným chcením. Sklon k dobru osebe je pre človeka niečím vrozeným, čo je myšlienka, ktorú možno nájsť v dielach viacerých novovekých filozofov, ale ako idea predznamenáva to, čo nás o evolučnej etike učia súčasní myslitelia, ako Gazzaniga či Hauser. Netreba si však Scota zamieňať s predstaviteľmi iracionálneho voluntarizmu. Obe mohúcnosti nemožno od seba reálne oddeliť a obe „spolupracujú ako esenciálne usporiadané parciálne príčiny“ (s. 61). Vďaka rozumu sú voľby vôle rozumné, ale len vďaka vôli sa slobodne rozhodujeme pre to, čo chceme. Myšlienka spájajúca vrozenú afinitu pre spravodlivosť a túžbu po najväčšom dobre tvorí jadro Scotovej koncepcie prirodzeného zákona. V Scotovom nazeraní možno vidieť vplyv Augustína a jeho hierarchizácie dobier. Jedinec môže po nich slobodne túžiť a voliť si

2 Autor sa filozofom Tomášovi, Scotovi a i. venuje aj ako prekladateľ, no tiež ako filozof, ktorý interpretuje systematické problémy v ich dielach. Porov. CHABADA, Michal: *Ján Duns Scotus : Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007; CHABADA, Michal: *Filozofické aspekty teológie Jána Dunsu Scota*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2008.

ich. V samotnej slobode voliť lepšie sa však skrýva hodnota osebe. Tým, že stredoveký mysliteľ, ako píše Chabada, redefinuje úlohu vôle a vyzdvihuje ju nad mohúcnosť intelektu, „atakuje prirodzený teleologizmus“ (s. 69). Ak je v koncepte prirodzeného zákona priestor pre slobodu voľby, otvára sa priestor neteleologickým etikám a, naopak, vyzdvihuje sa zmluvnosť, deontológia a pod.

Posledným scholastickým mysliteľom, ktorého Chabada prezentuje – a o jeho štúdium nerastie záujem len v zahraničí, ale aj u nás³ –, je Viliam Ockham. Do Chabadovej publikácie sa dostáva aj napriek tomu, že teóriu prirodzeného zákona nerozvíja tak ako napr. Tomáš. V prípade tohto filozofa sa však ukazuje, aké výrazné dôsledky majú na etiku zmeny v metafyzike a epistemológii. Aj pre Ockhama je sloboda vôle východiskovým bodom. Dokazuje či zdôvodňuje racionalitu tejto myšlienky „na základe evidencie vychádzajúcej z vnútornej skúsenosti“ (s. 71). Podobne ako Scotus, aj Ockhamovo etické skúmanie vyrastá na analýze kontingencie. Hľadanie prirodzeného zákona tak smeruje ku hľadaniu nevyhnutného, nie logicky neobhájitelných relatívnych zákonov. Ockhama to vedie k rozpoznaní viacerých typov prirodzených zákonov, ktoré sa odlišujú mierou svojej nemennosti a na rozdiel od pozitívneho – ľudského zákona sú formulované viac-menej negatívne. Pre Ockhama sa do obsahu prirodzeného zákona nedostávajú nevyhnutne také myšlienky, ktoré nachádzame u Akvinského, napr. právo na vlastníctvo a pod. Autor ukazuje, že po tejto línii hľadania jediného prirodzeného zákona dôjdeme spolu s Ockhamom k takému zákonu, ktorý je ukotvený na jedinej platnej norme, a tou je láska k Bohu. „Ostatné mravné príkazy sú voči nej hodnotovo neutrálne či indiferentné.“ (s. 77)

Štvrtá kapitola knihy predstavuje v krátkosti postscholastické koncepcie prirodzeného zákona a vyzdvihuje kľúčových autorov, v ktorých nachádza analógie medzi scholastickým učením a filozofiou 17. a 18. storočia. Zviazanie scholastickej filozofie s novovekom a jej vplyv pramení práve v niektorých myšlienkach stredovekých autorov. Podľa historikov či filozofov, ako sú Jacques le Goff či Paul Oskar Kristeller, predstava radikálnych historických rezov medzi obdobiami a myšlienka originálnych riešení je nezriedka rovnako naivná ako nesprávna. Práve to vyzdvihuje Chabada, keď ukazuje, ako sa s Ockhamom a s neskorým stredovekom „opúšťa anticko-stredoveké videnie sveta“ (s. 79). Stredoveká filozofia vníma prirodzený zákon ako nezávislý a poznateľný, zatiaľ čo novoveká filozofia smeruje ku konštruktivistickým perspektívam. Východiská k tomuto smerovaniu ponúka ten istý stredovek, ktorý zároveň akcentuje nemennosť prirodzeného zákona. Bolo by však absurdné, a autor to zdôrazňuje, vnímať napr. Scotovo a Ockhamovo stanovisko, ktoré sú síce iné ako názory dominikánskej školy, ako konštruktivistické v dnešnom zmysle slova. Ergo antirealistické. Ich myslenie nie je voluntarizmom a dominanciou slobody nad rozumom. Konštruktivistické a antirealistické stanovisko novove-

3 V slovenskom prostredí sa Ockhamovi ako prekladateľ a tiež ako znalec venuje Rastislav Nemec. Porov. NEMEC, Rastislav: *Oratio mentalis u neskorého Ockhama*. Trnava : FF TU, 2013; BLAŠČÍKOVÁ, Andrea, NEMEC, Rastislav: *K vybraným témam stredovekej a súčasnej filozofie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014.

kých i súčasnejších autorov možno vidieť predovšetkým v chápaní vzťahu medzi spoločnosťou človeka ako konštruktom a starším chápaním spoločnosti ako niečoho, čo je človeku vlastné, prirodzené. V rámci zámeru svojej publikácie otvára autor čitateľovi priestor na povšimnutie si nielen spomenutého pluralizmu a vzájomne niekedy až proti sebe idúcich metafyzických východísk, ale aj základ takých fenoménov, ako je sekularizmus a pod. Chabada sa nepokúša ukázať súvislosti tam, kde nie sú, takpovediac nasilu. Tým, že si všima ideové podobnosti, nezastiera jasné rozdiely. Odlišnosť v koncepte toho, čo by sme mohli pracovne nazvať kresťanská sociálna náuka a liberalizmus, ktorý je spojený s novovekom, pramení aj v zmenách filozofických tendencií, ktoré boli anticipované na konci stredoveku.

Vo štvrtej kapitole Chabada prevedie záujemcu o túto tému teóriou Hobbesa, kde si všima práve vplyv starších filozofických orientácií a ponúkne čitateľovi zaujímavé analógie. Podobne ako pre Akvinského, aj pre Hobbesa je pozitívny zákon derivovaný z prirodzeného. Radikálny rozdiel je v chápaní prirodzenosti, teda v antropológii.

Aj v Lockovom diele možno započúť rezonanciu starších filozofických myšlienok. Podobne ako pre Akvinského, aj pre Locka je možné chápať prirodzený zákon ako niečo univerzálne, stabilné. Obsahy prirodzeného zákona oboch autorov sú tiež podobné a autor zvýrazňuje túto dejinno-filozofickú súvislosť. Morálne pravidlá, ktorými sa riadi spoločnosť, sú zakotvené v prirodzenom zákone a Locke tak opakuje to, čo Tomáš Akvinský chápe pod prirodzenými sklonmi, ktoré rozum poznáva a riadi sa podľa nich. Rovnako ako Tomáš, aj Locke pracuje s pojmom Boha ako garanta a pod.

Posledným filozofom, u ktorého Chabada nachádza analógie so stredovekým politicko-právnym myslením a ktorého čitateľovi predstavuje, je Rousseau. Na rozdiel od Hobbesa je pre Rousseaua prirodzený stav tým najlepším, no nenávratne strateným. To, čo človeku z tohto bezhriešneho rajskeho stavu ostalo, je pečať prirodzeného zákona v srdci, a tým aj riadenie sa súcitom. Pre Rousseaua je podľa Chabadovej interpretácie prirodzený zákon „hlboko vpísaný »do srdca« a ak sa riadime súcitom, spontánne (bez dlhého rozmýšľania) sa ním aj riadime“ (s. 89). Čitateľovi, ktorý sa v predchádzajúcich kapitolách dozvie niečo o františkánskej filozofii, je potom zrejmé, kde je analógia medzi prirodzeným stavom u novovekého filozofa a františkánskym uvažovaním o rajscom, bezhriešnom stave.

Filozofom idú tradične lepšie otázky ako odpovede. Preto aj Chabada končí svoju publikáciu otázkami. Sumarizuje podstatné z učenia dominikánskej i františkánskej filozofie: teleológiu vo vzťahu ku prirodzenosti a prirodzenému zákonu, rozumne stvorený a rozumom poznávaný svet, obsahy prirodzeného zákona, v ktorých sa objavuje pojem spoločnosti, ktorý je chápaný pozitívne, otázku kontingencie stvorenia a problém slobody. Práve františkánsku filozofickú tradíciu charakterizuje koncentrácia na slobodnú vôľu, nie na intelekt. Obe tieto mohúcnosti sú súčasťou racionálnej stránky ľudskej duše, no františkánske zameranie otvára dvere myšlienkam, ktoré budú charakterizovať aj novovekú filozofiu.

Do diskusie o prirodzenom zákone vnáša autor aj otázku zmeny metafyziky. Práve v závere poukazuje na fenomén novoveku, v ktorom sa vzťah medzi teóriou (metafyzikou) a morálkou mení. Vis-à-vis tomu, čo možno nazvať Galileova revolúcia vo vede a nato zmeny v metafyzike, je jasné, že pojem prirodzenosti sa bude čoraz častejšie vysvetľovať ako konštrukt. Auto-rovo pýtanie sa ide ďalej a pred čitateľa kladie nasledujúcu úvahu. „Ak teória prirodzeného zákona má ambíciu ukázať a interpretovať normy, ktoré platia interkultúrne, natíska sa otázka, či tieto normy nie sú akýmisi derivátmi nášho európskeho étosu, ktorý bol formovaný grécko-rímsko-kresťanským filozoficko (-teologickým) odkazom...” (s. 96) Bolo by chybou myslieť si, že Chabada svojou knihou anticipuje nejaký relativistický záver, ústup z pozície poznávať a argumentovať. Naopak, teória prirodzeného zákona a prirodzenosti nie je ničím iným ako inšpiratívnym dejinno-filozofickým zdrojom úvah a hľadanie argumentov pre i proti má vždy svoju pozitívnu úlohu. Úvahy o prirodzenosti človeka a prirodzenom zákone, nie sú ničím iným ako nevyhnutným filozofickým imperatívom odpovedať na kantovskú redukciu troch otázok do jednej, a to najdôležitejšej: *Čo je človek?*

Na záver hodno dodať, že predkladaný text nie je odborne a primárnymi aj sekundárnymi prameňmi prešpikovaná publikácia, ktorá slúži na to, aby dala odpoveď. Vhodnejšie je brať Chabadovu publikáciu ako sprievodcu k tomu, k čomu nás od začiatku pozýva, a to ju odlišuje od monografie. Aj vďaka odporúčanej literatúre a didakticky vhodnej forme je jeho kniha vhodným nástrojom pre každého záujemcu pri jeho vlastnom skúmaní tejto témy.

Lukáš Jeník, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava